

Foto: Pavel Jamnik

Zravnani z zemljo

Pred kratkim so "našli" seznam prikritih grobišč v občini Ilirska Bistrica. Na njem so natančni podatki o 120 lokacijah, na katerih naj bi bilo zakopanih 1.387 večinoma nemških vojakov. Ko je zgodovinar dr. Mitja Ferenc letos poleti osupljivi seznam preverjal, je odkril, da na območju občine Ilirska Bistrica ni "samo" 120 grobišč, ampak celo še več.

V zadnji številki *Prispevkov za novejšo zgodovino* je zgodovinar dr. Mitja Ferenc pod naslovom "... Grobovi so zravnani in zaraščeni." predstavil pomemben dokument, ki bistveno dopolnjuje vprašanje prikritih

množičnih grobišč iz leta 1945. Odkrili so ga v Upravni enoti v Ilirski Bistrici, nosi pa značilen socialistični naslov *Seznam grobov sovražnikovih vojakov iz časa 2. svetovne vojne na območju občine Ilirska Bistrica*. Potem ko je dokument prišel v roke Ferencu, ki pri vladni komisiji za prikrita grobišča skrbi za njihovo evidentiranje, ga je šel takoj preverit v kraje, ki se v njem navajajo. Pri preverjanju je bil presenečen, saj je odkril, da je na območju občine Ilirska Bistrica še več grobišč, kot jih navaja odkriti seznam, čeprav je ta s svojimi podatki že sam po sebi osupljiv.

Lokacija groba

Naj v nadaljevanju povzamemo njegove ugotovitve. Dokument (seznam) vsebuje štiri vrste podatkov: lokacijo groba oziroma zemljišča, na

katerem je grob (ali grobišče), lastnika zemljišča, naslov lastnika zemljišča, število žrtev v posamičnem grobišču, (ne)urejenost grobišča.

Pod zaporednimi številkami je navedenih 120 lokacij grobišč, in to v najmanj 30 naseljih, 10 lokacij pa naselja nima navedenega. Polovica vasi v občini ima vsaj po eno grobišče. Največ jih je v Jelšanah (14) in na Dolnjem Zemonu (13). Pri vsakem grobišču je navedeno ime parcele in vrsta parcele oziroma zemljišča. Prevladujejo travniki (51 grobišč), pašniki (17), njive (6), vrtovi (6). Trije grobovi so na pokopališčih, dva zunaj pokopališkega zidu, trije pa ob cerkvi. Na enem od grobov je bilo celo mrhovišče, eden je v zasutih strelskih jarkih, dva ob cesti, eden celo na konjskem dirkališču. Skoraj vsak grob ima navedenega lastnika zemljišča in nje-

gov naslov, ponekod tudi domače ime. Iz dokumenta izhaja, da je na 120 krajih zakopanih najmanj 1.387 oseb. Največ na Gornjem Zemonu na travniku "Krnjica" (150) in na konjskem dirkališču Žabovica, kjer je v strelskih jarkih zakopanih 120 nemških vojakov in oficirjev. Okoli sto jih leži v gozdu na Mašunu. V večini "grobov" so zakopani nemški vojaki. V dveh je deset italijanskih vojakov, v dveh pa so poleg nemških vojakov tudi "belogardisti" (na pašniku nad kamnolomom Kozlek in na njivi "Nebreska gmajna" pod cesto na Okrogolino). Na vrtu osnovne šole na Dolnjem Zemonu je zakopan višji oficir, domnevno general. Naveden je tudi podatek, da sta grobova dveh vojakov obiskovali vdovi. Ena je nameravala posmrtno ostanke odnesti, druga pa je grob redno obiskovala in vzdrževala.

Verodostojnost seznama

Razen enega so bili vsi "grobovi" zaraščeni oziroma zravnani. Urejen je bil le grob oficirja – zdravnika na zahodni strani pokopališča na Premu, ki ga je obiskovala in vzdrževala vdova.

O preverjanju verodostojnosti dokumenta je Mirja Ferenc zapisal: "Prvo vprašanje, ki se zastavlja, je, ali je seznam verodostojen in v kolikšni meri. Vsaj iz treh že pred pridobitvijo dokumenta obiskanih lokacij je bilo moč sklepati, da je dokument verodostojen. Da bi bil povsem prepričan v resničnost navedb, sem sklenil odgovore poiskati pri lastnikih zemljišč oziroma njihovih sorodnikih, na katerih so grobovi. Za primerjalni vzorec sem sklenil najti 15 do 20 odstotkov v dokumentu navedenih lokacij v različnih vaseh. 27. in 28. julija so domačini v vaseh Veliko Brdo, Dolenje pri Jelsanah, Novokračine, Dolnji in Gornji Zemon, Ilirska Bistrica pokazali 19 lokacij grobišč, od tega 16 s seznama, tri pa v dokumentu niso bila navedena, za grob oficirja na vrtu osnovne šole na Dolnjem Zemonu pa niso vedeli. Za še štiri grobišča so domačini ali lastniki potrdili, da vedo za njih, a jih zaradi oddaljenosti tisti dan nismo evidentirali. V nekaterih primerih gre za grobove v boju padlih vojakov, v drugih pa za poboje vojnih ujetnikov. V vseh vaseh, kjer nam je uspelo kot informatorje še najti starejše osebe, so se njihovi podatki ujemali s tistimi iz dokumenta. Tudi na vprašanje o številu oseb v posameznih gro-

biščih so bili odgovori večinoma enaki." Ferenc je tako ugotovil, "da je dokument natančen in podroben ter verodostojen seznam grobišč".

Poličevo navodilo

V nadaljevanju je skušal odgovoriti, kdo je seznam pripravil in čemu je bil namenjen. Sklepa, da je bil narejen verjetno za Udbo, ki je želela imeti natančen popis o številu žrtev in urejenosti grobišč. Morda se navezuje na navodilo zveznega ministra za notranje zadeve DFJ iz 18. maja 1945 in njegov prepis iz 12. junija istega leta. Na podlagi zveznega navodila je slovenski notranji minister Zoran Polič naročil okrožnim narodnoosvobodilnim odborom, da uredijo "vse potrebno, da se takoj odstranijo (zravnajo z zemljo) vsa pokopališča kakor tudi posamezni grobovi okupatorjevih in domačih izdajalcev in tako izbriše vsaka sled za njimi".

Mitja Ferenc piše: "Tudi nas, ki se kot zgodovinarji podrobneje zanimamo za dogodke po 2. svetovni vojni, je dokument vznemiril iz več razlogov. Kaže namreč na to, da je oblast verjetno še dolgo vrsto let po vojni vodila evidenco prikritih grobišč. Glede na to, da smo na območju občine Ilirska Bistrica do sedaj poznali le nekaj kraških brezen, v katerih so jamarji opazili večje število posmrtnih človeških ostankov, je objavljeni seznam s 120 prikritimi grobišči, ki jih morda nikoli ne bi našli, zaskrbojujoč. Pri nekaterih krajih je zapisano, da je grobov več, pri enem pa naj bi bilo na parceli več grobov z dvema do tremi pokopanimi. Zato je številka še večja od navedene. To smo ob obiskih ugotovili tudi sami. Že pripravljalec seznama je v zaključku zapisal, da je grobov verjetno še več, a za njih niso mogli zbrati podatkov. Le predvidevamo lahko, koliko lažje delo bi imeli pri evidentiranju danes, če bi se ohranili takšni seznama tudi za druge slovenske občine. Vznemirilo nas je tudi dejstvo, da je po skoraj pol stoletja dokument šele zdaj prišel iz 'predala' v roke zgodovinarjem."

In druge občine!?

Ferenc je na koncu zapisal, da dokument "v veliki meri načinja te-

Zanimivi prispevki in pamflet

Prispevki za novejšo zgodovino (številka 1, 2004), izdaja jih Inštitut za novejšo zgodovino, prinašajo vrsto zanimivih razprav: *Jugoslovanska nacionalna stranka in narodno vprašanje v letih 1935—1936* (Jurij Petrovšek), *Nekatere posebnosti volitev v Narodno skupščino v tridesetih letih 20. stoletja* (Blaž Vurnik), *Vzpon fašizma ob italijanski vzhodni meji* (Anna Maria Vinci), *Ženska kot objekt in subjekt v okviru protirevolucionarnega tabora na Slovenskem med drugo svetovno vojno* (Boris Mlakar), *Razvoj vojaškega sodstva slovenskega odporniškega gibanja 1941—1945* (Damijan Guštin), *Italijanska koncentracijska taborišča kot državni terorizem in njihove posledice* (Božidar Jezernik), *Represija v socialistični Sloveniji (Jugoslaviji)* (Božo Repe), *Konflikti med slovenskimi oblastmi in goriskim nadškofom Margottijem ter tržaško-koprskim škofom Santinom (1945—1947)* (Marija Čipić Rehar), *Pospeševanje gospodarskega razvoja manj razvitih območij v SR Sloveniji (1954—1990)* (Jože Prinčič).

Na koncu zbornika so poleg ocen šestih knjig objavljeni še trije zelo zanimivi zapisi. Dva je prispeval Mitja Ferenc: *Kako do evidence prikritih grobišč v Republiki Sloveniji?* in *"... Grobovi so zravnani in zaraščeni"* (*Seznam grobov sovražnikovih vojakov iz časa 2. svetovne vojne na območju občine Ilirska Bistrica*). Pod naslovom *"Manjše zlo"* vnovič odmerjati ali (re)interpretacija zgodovine je Janko Pleterski objavil zelo polemično razmišljanje ob knjigi Borisa Mlakarja *Slovensko domobranstvo*. Besedilo Pleterskega je pravi pamflet, podoben tistim, s katerimi so Slovenijo zasipali do leta 1990. Prikazuje stanje nekoga, ki so se mu v demokraciji sesule vse iluzije, ki jih je gojil v času komunističnega režima s svojimi propagandnimi konstrukti, namenjenimi le nemu: prikriti veliki Zločin 20. stoletja na Slovenskem.

me, s katerimi se bo zgodovinska stroka morala še bolj poglobljeno soočiti, sistematično zbirati podatke in jih analizirati".

Kaj pa druge občine? Občina Ilirska Bistrica je samo ena od nekdanjih 60 slovenskih občin. Taki seznama za prikrita grobišča so se gotovo delali povsod, saj jih je Udba potrebovala pri nadzoru grobišč. Splošno znano je, da je "Ljudska milica" (Udba) do konca 80. let vsaj za vse svete z zalezovanjem iz bližnjega grmovja nadzorovala, kdo obiskuje (prižiga sveče) ob grobiščih medvojnih in povojnih pobojev. Čeprav "nemško" podjetje Veking iz Celja vzorno skrbi za posmrtno ostanke nemških vojakov na slovenskih tleh, jih čaka še mnogo dela, saj so nemški vojaki kljub številnim dosedanjim izkopom zakopani po vsej Sloveniji. Med drugim jih je sedem v neki grapi pri Cerkevniku v Slovenskih goricah. Tam

so jih ubili "domačini", ko so se ob koncu vojne umikali iz Slovenije.

Za zdaj, čeprav iznenada in po ovinku, se je odkril le ta dragoceni seznam iz Ilirske Bistrice, in to 14 let po koncu režima. Kaj pa drugih 59 nekdanjih občin?! Tudi tam morajo biti podobni seznama. Da jih skrivajo, nam dovolj zgovorno pričča, v kakšnem močvirju tiči slovenska družba. Vedno znova odpovedujejo tako rekoč vsi po vrsti. Mitja Ferenc pa še kakšen posameznik so žal svetle izjeme in porok, da se na koncu velikega predora že svetlika.

Za zdaj je evidentiranih 390 grobišč, kar je veliko več, kot so domnevalo pred desetletjem. Zagotovo jih bo še več. Nova vlada bo tudi tu imela veliko odgovornost, da se enkrat za vselej loti temeljitega reševanja tega problema. Nemško in italijansko društvo, ki skrbi za svoje padle vojaške, nam je lahko za zgled. **V. M.**

Dr. Mitja Ferenc